

тивної системи забезпечення економічної безпеки на основі врахування ризиків у межах кожної з окремих її складових частин є однією з найважливіших проблем для будь-якої держави, включаючи Україну, враховуючи її прагнення зайняти гідне місце у світовому економічному просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бараннік В.О. Енергетична безпека в системі національної та економічної безпеки: парадокси розвитку / В.О. Бараннік // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її реалізації: праці IV міжнар. наук.-практ. сем. (23–26 жовтня 2012 р.); відпов. ред. Є.М. Письменний, В.М. Шаповал. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – С. 9–13.
2. Бобров Є. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки / Є. Бобров // Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 80–85.
3. Голюков І.В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека / І.В. Голюков // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 309–314.
4. Гордиенко Д.В. Экономическая безопасность России: понятие, структура, сравнительная и перспективная оценка / Д.В. Гордиенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/223/ekonomicheskaya-bezopasnost-rossii-ponyatie-struktura-sravnitel'naya-i-perspektivnaya-ocenka-905>.
5. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : [монографія] / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха [та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.
6. Шлемко В.Т., Білько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
8. Мартинюк Ю. Проблеми та шляхи подолання економічної безпеки країни / Ю. Мартинюк, О. Токарчук // Сучасна економічна система та тенденції її розвитку на початку третього тисячоліття : Всеукраїнська науково-практична конференція (Івано-Франківськ, 22 квітня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vup2.blogspot.com/p/3.html>.
9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
10. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.
11. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т.В. Сак // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 336–340.

УДК 330.14.014

Васюник Т.І.
студент

Львівського національного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ

У статті здійснено теоретичне узагальнення відтворення основного капіталу, встановлено співвідношення між такими поняттями, як ремонт, реконструкція, модернізація, відтворення, нагромадження та оновлення. Виділено етапи розвитку теорії відтворення основного капіталу та проаналізовано особливості відтворення на макро- і мікрорівнях, що дало змогу виокремити особливості відтворення основного капіталу.

Ключові слова: основний капітал, відтворення, стадії обігу, типи відтворення, теорія відтворення.

Васюник Т.И. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНОГО КАПИТАЛА

В статье осуществлено теоретическое обобщение воспроизводства основного капитала, установлено соотношение между такими понятиями как ремонт, реконструкция, модернизация, воспроизведение, накопление и обновление. Выделены этапы развития теории воспроизводства основного капитала и проанализированы особенности воспроизведения на макро- и микроуровнях, что позволило выделить особенности воспроизводства основного капитала.

Ключевые слова: основной капитал, воспроизведение, стадии обращения, типы воспроизводства, теория воспроизводства.

Vasyunyk T.I. THEORETICAL ASPECTS OF REPRODUCTION RESEARCH OF CAPITAL

The theoretical generalization of capital's reproduction is done in the article, the correlation between such concepts as repair, reconstruction, modernization, restoration, accumulation and updates are installed. Stages of the reproduction theory of capital are selected and the peculiarities of reproduction at the macro- and micro- levels are analyzed, which helped to select the features of capital's reproduction.

Keywords: capital, reproduction, stage of circulation, types of reproduction, theory of reproduction.

Постановка проблеми. Важливу роль у процесі економічного зростання відіграє процес відтворення основного капіталу. Проте в науковій літературі точаться дискусії щодо визначення і конкретного наповнення даного процесу. Саме тому актуальним завданням науки є дослідження теоретичних аспектів відтворення основного капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теорії відтворення основного капіталу внесли такі вчені, як К. Абгарян, А. Аракелян, Г. Башнянин, В. Воротилова, А. Кантор, А. Кайгородова, В. Ключко, О. Кундицький, Ю. Любимцева,

О. Малигіна, М. Олексієнко, М. Шкітін, І. Школа, А. Цигичка та ін.

Мета статті полягає у дослідженні теорії відтворення основного капіталу та виокремленні його особливостей, що передбачає дослідження і систематизацію наукового доробку різних учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кращого розуміння предмету дослідження даної статті необхідно уточнити і відзначити співвідношення між такими науковими категоріями, як ремонт, реконструкція, модернізація, відтворення, нагромадження та оновлення.

Як указано у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, ремонт – це виправлення пошкоджень, усування дефектів, поломок, лагодження чого-небудь [1, с. 1213]. Щодо реконструкції, то даний термін вживається в двох значеннях: як перебудова, переобладнання чого-небудь із метою вдосконалення та як відтворення, відновлення чого-небудь за рештками або описами [1, с. 1211], а модернізація переважно асоціюється з виробництвом і передбачає заміну, вдосконалення відповідно до сучасних вимог [1, с. 683].

Щодо відтворення, то доречно зауважити, що в економічній літературі досі немає єдності щодо визначення поняття «відтворення основного капіталу» й окреслення етапів теорії його відтворення.

Щодо відтворення основного капіталу, то цей процес у сучасній економічній літературі переважно представлений як процес, який періодично повторюється. На думку окремих учених, ця періодичність має замкнутий характер, що проявляється в тому, що в процесі свого руху вони проходять через одні і ті ж самі стадії, причому частина основних фондів відшкодовується фізично, а інша відшкодовує втрату своєї споживчої вартості тільки в грошовій формі [2, с. 6–12].

Окремо можна виділити підхід до відтворення основного капіталу з точки зору його модернізації. Так, зокрема, за визначенням Н.В. Довгалюка, відтворення основних засобів – це інтегрована, органічно пов'язана цілісна система економічних, організаційних правових форм та методів господарювання, спрямованих на впровадження прогресивної і принципово нової техніки, комплексної модернізації основного капіталу [3, с. 30].

Зустрічаються також підходи, за якими відтворення основного капіталу – це процес його виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані через здійснення ремонтів і відновлення в натурі [4, с. 12].

Також заслуговує на увагу підхід до відтворення основних фондів із точки зору нагромадження й оновлення. Так, нагромадження передбачає подальше збільшення основного капіталу в натуральному виразі, а оновлення – модернізацію і заміну старих засобів виробництва на більш сучасніші [5, с. 6–9]. Однак даний підхід породжує низку дискусій, суть яких полягає в тому, що не слід ототожнювати модернізацію із заміною. Модернізація основних фондів передбачає заміну застарілих засобів праці та введення нових. Щодо заміни, то це реальний процес заміщення вибулого об'єкту новим, а відшкодування – це відновлення вартості останнього за рахунок уведення в експлуатацію аналогічних об'єктів [6, с. 4–5].

Ми виходимо з того, що будь-який процес виробництва незалежно від його суспільної форми має бути безперервним, тобто повинен періодично проходити одні й ті самі стадії. Так само як суспільство не може перестати споживати, так не може воно і перестати виробляти, тому всякий процес суспільного виробництва, що розглядається в постійному зв'язку і безперервному потоці свого відновлення, водночас є процесом відтворення [7]. Безперервне виробництво матеріальних благ і послуг є об'єктивною основою існування людського суспільства. Отже, відтворення – це безперервність, повторюваність виробництва. Розрізняють просте і розширене відтворення. Просте відтворення – це відтворення процесу виробництва у незмінних масштабах. Розширене відтворення – це відтворення виробництва, що супроводжується зрос-

танням його обсягів шляхом нагромадження. Слід зазначити, що нагромадження основного капіталу поділяють на реальне – приріст функціонуючого у виробничому процесі основного капіталу і потенційне – створення нових виробничих потужностей (рис. 1).

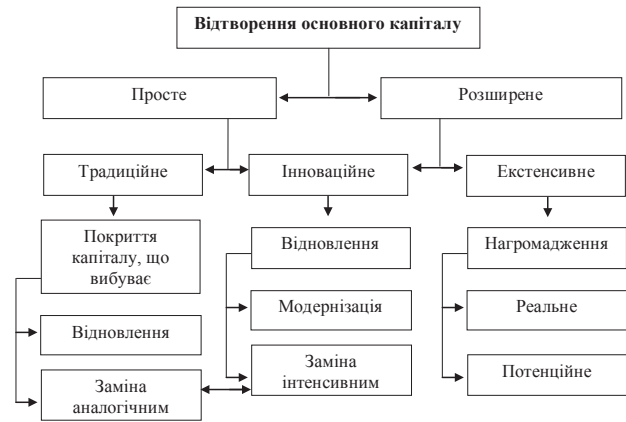

Рис. 1. Типи і форми відтворення основного капіталу [8, с. 10]

Також заслуговує на увагу думка про те, що тип відтворення характеризується двома основними показниками – показником оновлення і показником вибуття основного капіталу. Якщо показник оновлення вищий, ніж показник вибуття, то відбувається розширене відтворення основних фондів. Рівність їх свідчить про просте відтворення, коли ж вищий показник вибуття основних фондів – відбувається звужене відтворення основних фондів [9, с. 228]. Отже, ремонт, реконструкція, модернізація, нагромадження і оновлення є складниками процесу відтворення основного капіталу.

Крім того, проведене нами дослідження спонукає до виділення індустріального та прогресивного етапів розвитку теорії відтворення основного капіталу. Щодо першого етапу (кінець XVIII – початок XX ст.), то родоначальником теорії відтворення основного капіталу можна вважати А. Сміта. Однак особливістю цієї теорії було визначення вартості. На думку вченого, якщо вартість окремого товару розпадається на доходи, то це є вірним і для вартості всієї товарної маси, яка становить річний продукт країни. Загальна ціна цього річного продукту повинна розкладатися на три частини і розподілятися між мешканцями країни у вигляді заробітної плати за працю, прибутку з їх капіталу та ренти з їх землеволодіння. Таким чином, основний капітал випадав із процесу відтворення, що було великою помилкою, яка одержала назву «догма Сміта». Погоджуємось із думкою тих дослідників, які вважають, що фактично відбувався процес не розширеного, а простого відтворення, оскільки вартість валового національного доходу прирівнювалася до суми доходів, які витрачалися на предмети споживання, до вартості та ціни товару не включалася величина амортизації засобів виробництва. Відбувалося ототожнення валового національного продукту та національного доходу.

Проте доробком у теорії відтворення основного капіталу, який кардинально відрізняється від своїх попередників, є праця К. Маркса «Капітал», в якій учений розглядає кругообіг основного капіталу, його амортизацію та можливість її використання як для простого, так і для розширеного відтворення. Заслуга Маркса полягає також і в тому, що він запропону-

вав схеми простого та розширеного відтворення. Слід зазначити, що зростання вважається першою моделлю економічного зростання. Особливої уваги заслуговує дослідження вченого про важливість дотримання пропорцій як у структурі виробленого продукту в масштабах суспільства, так і в структурі вартості певного продукту, тобто виконанні умов, за яких відбуватиметься відтворення капіталу.

Прогресивний етап розвитку теорії відтворення основного капіталу (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) пов'язаний із сучасним розумінням цього процесу як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Так, окремі аспекти цієї проблеми найшли своє відображення у дослідженнях К. Абгаряна, А. Аракеляна, В. Воротилова, А. Кантора, А. Кайгородова, В. Ключко, О. Кундицького, Ю. Любимцева, О. Малигіна, М. Олексієнко, М. Шкітіна, І. Школи, А. Цигичка та ін.

Найбільш поширеним підходом, який спостерігається в працях вищезазначених науковців, є підхід, за яким відтворення основного капіталу розмежовується за стадіями (фазами) відтворювального процесу, оскільки, на думку вчених, саме виокремлення даних стадій дає змогу детальніше висвітлити механізми та особливості відтворення основного капіталу.

Якщо розпочати дослідження від найменшої кількості фаз, то серед представників даної точки зору є підхід, який включає їх усього дві фази: введення (заміни) та споживання (зносу). Дані фази формують безперервний цикл відтворення основного капіталу за вартістю, паралельно з натурально-речовим вираженням [10, с. 18]. Прихильники даного підходу також акцентують увагу на тому, що основними стадіями, які входять у процес відтворення основного капіталу, є його виробниче використання і відновлення. У даному разі процес відтворення основного капіталу – це його продуктивне використання, поновлення та відшкодування [11, с. 10].

У працях інших дослідників виділяється значно більше стадій, зокрема: розширення, реконструкція, технічне переозброєння, нове будівництво. За такого підходу відтворення основного капіталу відбувається на стадіях нового будівництва, розширення та реконструкції діючих підприємств, модернізації, капітального ремонту устаткування. Знаковим за даного підходу є те, що продуктивне використання і нагромадження амортизаційного фонду тут розглядається як самостійна фаза єдиного процесу суспільного виробництва.

Погоджуючись з існуванням вищезазначених стадій, хочемо запропонувати власний підхід до процесу обігу і відтворення основного капіталу. Перша стадія «Формування основного капіталу» характеризується надходженням основних засобів на підприємство. На другій стадії «Продуктивне використання основного капіталу» відбувається продуктивне використання основних засобів та нарахування амортизаційних відрахувань. Третя стадія «Відтворення основного капіталу» характеризується процесами, пов'язаними з відновленням основного капіталу за рахунок власних і залучених фінансових ресурсів. Таким чином, стадії відтворення основного капіталу можна представити такою схемою (рис. 2).

Щодо характерних ознак відтворювального процесу, то більшість науковців вбачають їх у такому: основні засоби поступово переносять свою вартість на виготовлену продукцію; у процесі відтворення основних засобів водночас відбувається рух їхньої споживної вартості та вартості; нарахуванням амортизаційних відрахувань здійснюється нагромадження в

грошовій формі частково перенесеної вартості основних засобів на готову продукцію; основні засоби поновлюються в натуральній формі протягом тривалого часу, що створює можливість маневрувати коштами амортизаційного фонду [12].

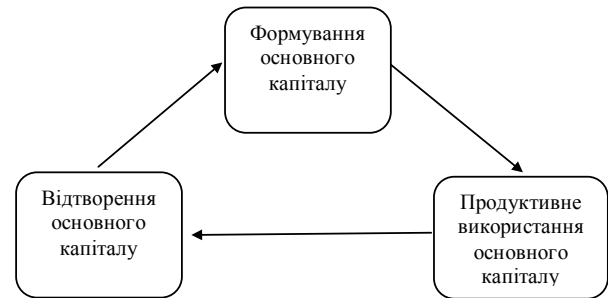

Рис. 2. Стадії обігу і відтворення основного капіталу на підприємстві

[розробка автора]

Період часу, на протязі якого здійснюється формування, використання та відновлення основного капіталу, прийнято називати циклом відтворення основного капіталу. На переконання П. Массе, визначення оптимальної тривалості відтворювальних циклів пов'язане з проблемою вибору, де, з одного боку, старіння основного капіталу призводить до погіршення конкурентоздатності господарюючих суб'єктів, а з іншого – відтворення основного капіталу потребує значних ресурсів, і це особливо відчутно в реаліях вітчизняної економічної системи.

Дана точка зору є протилежною вченню К. Маркса, який у своїх працях зазначав, що збільшення терміну повного відтворення основного капіталу підвищує ефективність застосування техніки з точки зору суспільства, тому чим триваліше період, протягом якого дана техніка служить у процесі утворення споживчих вартостей, тим на більшу кількість продукції розподіляється її вартість. Позитивом тут є те, що, не відбувається здорожчання продукції за рахунок зростання вартості основного капіталу. Крім того, на думку вченого, збільшення відтворювального періоду зменшує ефективність техніки за рахунок зростання у часі витрат, пов'язаних із доглядом та ремонтом, а також витрат, зумовлених її моральним зносом.

Аналізуючи ці два підходи щодо тривалості відтворювальних циклів, відстоюючи свою точку зору, вважаємо, що використання в економічних розрахунках оптимальних часових характеристик використання основного капіталу – це реальний резерв зростання національного доходу і зниження фондомісткості продукції, важливий елемент інвестиційної політики на тривалу перспективу, тісно пов'язаний з інтенсифікацією розвитку всієї економіки.

Слід зазначити, що особливе значення величина циклу відтворення основного капіталу має для галузей, які найбільшою мірою забезпечують швидкі темпи розширеного відтворення, збільшення виробничого потенціалу країни, його оновлення та технічне переозброєння. Крім того, тривалість циклу відтворення основного капіталу має вирішальне значення для розробки й обґрунтування амортизаційних відрахувань, що є визначальним для проведення всієї амортизаційної політики, планування виробничої діяльності, розробки інвестиційної стратегії тощо.

Наведені особливості відтворення основного капіталу визначають його місце в системі суспільного відтворення. Ми виходимо з того, що відтворення основного капіталу має як спільні риси, які притаманні суспільному відтворенню, так і відмінні, які характеризуються певними особливостями, пов'язаними зі специфікою основного капіталу. Суспільне відтворення – це процес суспільного виробництва, що взятий не як одноразовий акт, а в постійному повторенні і відновленні. Суспільне відтворення нами розглядається як економічне, основою якого є відтворення на окремих економічних суб'єктах, і це є необхідною умовою всього суспільного відтворення.

Структуру суспільного відтворення можна представити такими складниками: виробництво, розподіл, обмін, споживання; домогосподарства, підприємства, галузі, економічні регіони і все виробництво; продуктивні сили, складові його частини й економічні відносини; суспільне виробництво і суспільне споживання. Як видно із структури суспільного відтворення, визначальним елементом тут виступає виробництво, за допомогою якого створюються всі необхідні блага, що забезпечують існування і розвиток суспільства. Саме тому відтворення розгадується як процес постійного відновлення виробництва матеріальних і духовних благ, суспільних відносин і самої людини.

Таким чином, визначення місця відтворення основного капіталу в системі суспільного відтворення можливе через визначення його найважливіших елементів, а саме: відтворення суспільного продукту та його конкретних форм; відтворення людського ресурсу як особистісного фактора виробництва та його зайнятості; відтворення основного і оборотного капіталу суспільства, тобто засобів виробництва, як необхідних умов суспільного процесу відтворення; відтворення національного багатства; відтворення споживання; відтворення економічних відносин.

Слід зазначити, що відтворення основного капіталу відбувається як на мікро-, так і на макрорівні, однак між ними існують суттєві відмінності.

На мікрорівні, тобто на рівні підприємства, відтворення набуває форми кругообігу капіталу, основою якого є три стадії: грошова, виробнича й товарна. У більшості економічної літератури першу та третю стадії об'єднують в одну і називають сферою обігу, тоді як другу стадію іменують сферою виробництва.

Іншою особливістю відтворення основного капіталу на мікрорівні є те, що на перший план у процесі кругообігу капіталу виходить вартісний, а не натурально-речовий аспект руху капіталу.

Щодо відтворення основного капіталу на макрорівні, то цей процес є результатом переплетення

кругообігів капіталів окремих господарських суб'єктів як на рівні домогосподарств, так і на рівні міжгалузевих зв'язків. Це пояснюється тим, що на даному рівні відбувається відтворення всієї економічної системи як у натуральному, так і в натурально-речовому вимірах. Окрім того, макроекономічне відтворення коригує питання ціни, за якою виробники купують основний капітал, обсяг виробленої продукції та її розподіл тощо. Таким чином, макроекономічний цикл відтворення основних засобів включає в себе крім сфери суспільного виробництва ще й сфери розподілу, обміну та споживання.

Висновки. Таким чином, відтворення основного капіталу характеризується такими особливостями: по-перше, здатністю впливати на технічну озброєність економіки; по-друге, у процесі відтворення основного капіталу відбувається рух його вартості; по-третє, відтворення основного капіталу відбувається як у натуральній, так і у вартісній формі; по-четверте, процес відтворення основного капіталу потребує певного періоду часу та, по-п'яте, процес відтворення характеризується завершеністю циклу відтворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь, 2009. – 1736 с.
2. Любимцев Ю.И. Цикл воспроизводства и амортизация основных фондов / Ю.И. Любимцев – М. : Экономика, 1973. – 175 с.
3. Довгалюк Н.В. Відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств / Н.В. Довгалюк // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 30–35.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : [підручник] / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Баранов Д.А. Сроки амортизации и обновления основных производственных фондов / Д.А. Баранов – М. : Наука, 1977. – 217 с.
6. Палтерович Д.М. Основные фонды, интенсификация использования и обновления / Д.М. Палтерович. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М. : ЦСЭ, 2001. – Т. 1. – 800 с.
8. Ромашова И.Б. Управление основным капиталом / И.Б. Ромашова // Финансы и кредит. – 2004. – № 5. – С. 9–16.
9. Економічна енциклопедія / Редкол.: С.В. Мочерний [та ін.]. – К. : Академія, 2001. – Т. 1. – 864 с.
10. Любимцев Ю.И. Цикл воспроизводства и амортизация основных фондов / Ю.И. Любимцев – М. : Экополитика. – 1973. – 175 с.
11. Малыгин А.А. Планирование воспроизводства основных фондов / А.А. Малыгин. – М. : Экономика, 1985. – 248 с.
12. Финанси підприємств : [підручник] / За ред. А.М. Поддєрьогіна. – К. : КНЕУ, 2001. – 460 с.